

Сторінки історії

УДК 636.082:001:929 Зубець
© 2018

ЛІДЕР АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ До 80-річчя від дня народження академіка НААН, Героя України М.В. Зубця

В.А. Вергунов

*доктор сільськогосподарських наук, академік НААН
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна
e-mail: info@dnsgb.com.ua*

Надійшла 20.02.2018

Мета. Із залученням архівних і документальних джерел виділити основні періоди наукової діяльності академіка М.В. Зубця, систематизувати його творчий доробок. **Методи.** Методологічною основою дослідження є загальнонаукові принципи історичної достовірності, наукової об'єктивності, наступності та діалектичного розуміння історичного процесу через проблемно-хронологічний і біографічний методи, джерелознавчий та історіографічний аналізи. **Результати.** Висвітлено основні віхи життєвого та творчого шляху академіка М.В. Зубця. З'ясовано основні чинники становлення його пріоритетних творчих пошуків. Здійснено аналіз і систематизацію наукової спадщини, обґрунтовано значення окремих наукових розробок для становлення сучасної теорії і методології породотворення в тваринництві України. **Висновки.** Доведено, що академік М.В. Зубець є не лише визнаним ученим у галузі тваринництва, а й талановитим організатором галузевої дослідної справи та системи вищої фахової освіти. Важливий напрям наукової діяльності М.В. Зубця — розвиток аграрної науки, популяризація і репрезентація галузевих досягнень.

Ключові слова: аграрна наука, дослідна справа, тваринництво, м'ясне скотарство, селекція, порода, вища освіта, М.В. Зубець.

Інтерес громадськості до проблем історії та культури, переоцінка існуючих стереотипів потребують переосмислення глибоких пластів наукового спадку, накопиченого кількома поколіннями вчених-аграріїв, у єдиному контексті спадкоємності.

Знаковою постаттю на теренах аграрної науки України другої половини ХХ — початку ХХІ ст. є доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН, Заслужений діяч

науки і техніки України, Лауреат державних премій України в галузі науки і техніки Михайло Васильович Зубець. З його іменем пов'язані здобутки та рішення, які визначили подальший розвиток сільськогосподарської дослідної справи, — це фундація сучасної теорії та методології породотворення, актуалізація проблеми збереження генофонду тварин. М.В. Зубець був талановитим організатором сільськогосподарської

дослідної справи в Україні, доклав зусиль до здобуття статусу НААН як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку АПК України.

Постановою Верховної Ради України № 2287 від 08.02.2018 р. «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 р.» 80-річчя від дня народження академіка НААН М.В. Зубця, враховуючи його вагомий внесок у розвиток аграрної науки та сільськогосподарської дослідної справи, віднесено до ювілеїв державного рівня. Відповідно, НААН прийняла постанову «Про відзначення на державному рівні 80-річчя від дня народження доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка НААН, Заслуженого діяча науки і техніки України, Героя України, президента Національної академії аграрних наук України (1996–2011) Михайла Васильовича Зубця (1938–2014)» (протокол № 3 від 14.02.2018 р.).

Окремі аспекти наукової діяльності вченого, зокрема його внесок у розвиток селекційної науки в тваринництві України, організацію сільськогосподарської дослідної справи, розроблення сучасної теорії і методології породотворення, знайшли відображення в наукових працях М.Я. Єфіменка, Ю.П. Полупана, І.С. Бородай, М.В. Апостола та в інших публікаціях [4–7, 9].

Мета досліджень. Висвітлити основні віхи життєвого і творчого шляху М.В. Зубця, узагальнити пріоритетні складові його творчого доробку, актуалізувати найбільш вагомі наукові розробки.

Методи досліджень. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на системно-історичному принципі. У розв'язанні поставлених завдань застосовували загальнонаукові (типологізацію, класифікацію), міждисциплінарні (структурно-системний підхід), історичні (проблемно-хронологічний, біографічний) методи дослідження. Їх концепція передбачала залучення таких загальних методів наукового пізнання, як аналіз і синтез, індукція та дедукція, узагальнення. Широко застосовували методи джерелознавчого й архівознавчого аналізів.

Результати досліджень. Період становлення наукового світогляду М.В. Зубця охопив 1957–1974 рр. і пов'язаний з його навчанням в Українській сільськогосподарській

академії та науково-виробничою діяльністю в Прилуцькій державній племінній станції, держплемзаводі «Тростянець» Чернігівської області, Головному управлінні тваринництва та птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР. Формування його наукових уподобань відбувалося під впливом фундаментальних наукових праць відомих учених у галузі тваринництва, професорів Академії М.А. Кравченка, К.Б. Свєчина, М.М. Колесника, П.Д. Пшеничного, а також академіків М.Ф. Іванова та М.Д. Потьомкіна, члена-кореспондента Ф.Ф. Ейснера. Нами виділено домінуючі напрями наукових пошуків ученого, характерні для цього періоду: селекційно-племінна робота з симентальською породою, вдосконалення системи лінійного розведення у скотарстві, використання тварин з рекордною продуктивністю, значення морфологічних і гематологічних досліджень у племінній справі та ін. [5].

Аналіз документальних джерел засвідчив, що перший період наукової діяльності М.В. Зубця охопив 1974–1990 рр. і позначився домінуванням таких її форм, як науково-виробнича та науково-дослідна. Виділено основні складники його творчого доробку, характерні для означеного періоду: розроблення основ селекційно-племінної роботи з молочною і м'ясною худобою, розвиток теорії породи та породотворення, удосконалення методів оцінки племінної цінності сільськогосподарських тварин, обґрунтування генетичних і технологічних засад селекції та ін. Основний здобуток даного періоду — захист його докторської дисертації, в якій вперше на прикладі симентальської худоби запропоновано ефективні методи поліпшення вітчизняного генофонду як за використання внутрішньопородної селекції, так і міжпородного схрещування [1].

Найвищою творча активність академіка М.В. Зубця була в період 1990–2014 рр., упродовж якого домінувала науково-організаційна й науково-дослідна діяльність, було активізовано популяризаторську роботу та започатковано педагогічну, законотвірчу і публіцистичну роботу. Головними напрямами його наукових розробок на той час були: селекція м'ясної і молочної худоби, генетичні та біотехнологічні аспекти селекції, теорія породи і породотворення

та ін. Розпочато творчі пошуки з проблем етології сільськогосподарських тварин, автоматизації і комп'ютеризації галузі тваринництва, активізувалася розробка системи збереження і раціонального використання сільськогосподарських тварин. Основний здобуток цього періоду – розроблення сучасної теорії і методології породотворення, стратегії розбудови спеціалізованого скотарства в УРСР, що сприяло кардинальному якісному перетворенню вітчизняного генофонду порід [3].

Наукова спадщина М.В. Зубця, а це понад 720 наукових праць, — багатогранна та значуща. На основі її аналізу виділено такі напрями та проблеми: теорія породи та породотворення; основи теорії добору і підбору тварин; оптимізація системи лінійного розведення та методичні основи управління генеалогією породи; теорія консолідації селекційних формувань; вирощування, оцінка і раціональне використання плідників; біологічні основи формування рекордної продуктивності тварин; обґрунтування концепції розбудови спеціалізованого скотарства; планування та організації племінної справи; схеми організації великомасштабної селекції у тваринництві; технологічні аспекти розвитку скотарства; генетичні й біотехнологічні основи розвитку селекції сільськогосподарських тварин; шляхи та методи збереження і раціонального використання генофонду тварин; запровадження інтенсивних технологій виробництва молока та яловичини; наукові і методичні підходи до розміщення й використання племінних ресурсів у скотарстві та ін.

М.В. Зубець є автором багатьох теоретичних розробок, які знайшли широке практичне застосування в галузі тваринництва України. Доведено його пріоритет у фундації сучасної теорії породи, яка ґрунтується на системній концепції породи (1987). Учений сформулював гіпотезу генезису порід (1987, 1988), розробив концептуальні положення сучасної теорії породотворення та втілює їх у практику тваринництва за виведення нових порід і типів сільськогосподарських тварин. Розробив методичні основи управління генеалогією породи (1986, 1987), обґрунтував принципові положення з оцінки, добору й використання племінних тварин (1995), які покладено

в основу сучасних систем національної та міжнародної оцінки генетичної цінності худоби. Розширив теоретичне уявлення щодо поняття консолідації селекційних груп тварин як необхідного елемента селекційного процесу (1997). Запропонував новий підхід до селекції, що ґрунтується на доборі та підборі тварин за статевим типом і статевим диморфізмом (1988). Розробив генеральну схему розміщення племінних ресурсів України (1995). Сформулював антропологічний та екосистемний підхід до збереження генофондових банків (1993), довів значення генофондових банків як основної ланки збереження сільськогосподарських тварин. М.В. Зубець обґрунтував концепцію (1999) і стратегію (2005) створення галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні, розробив рекомендації з формування племінної бази (1981), технології ведення галузі та поліпшення відтворення худоби м'ясного напрямку продуктивності (2000), визначення ефективності селекційних досягнень у м'ясному скотарстві (1982) [3].

Академік М.В. Зубець є методологом вітчизняної науки з розведення і селекції сільськогосподарських тварин. Ученим розроблено понад 40 методичних рекомендацій, методик, інструкцій, схем великомасштабної селекції, технологічних проектів з розведення сільськогосподарських тварин. Він є співавтором понад 20-ти програм і систем селекційно-племінної роботи, що безпосередньо стосуються: виведення та селекції вітчизняних порід великої рогатої худоби; оцінки, добору й використання племінних тварин; лінійної оцінки типу будови їх тіла; раціонального розміщення й використання племінних ресурсів у скотарстві. Серед методологічних напрацювань ученого найвагомішою відзначають методіку створення української червоно-рябої молочної породи (1986), покладену в основу виведення восьми спеціалізованих вітчизняних порід молочного і м'ясного напрямів продуктивності. Доведено пріоритет ученого в розробленні методіки створення жирномолочного стада (1974), в основу якої покладено використання тварин з рекордною продуктивністю для виведення маточних родин зі стійкою і високою жирномолочністю протягом усіх лактацій [9].

Наукова спадщина академіка М.В. Зубця не втратила своєї значущості на сучасному етапі розвитку тваринництва. Виділено складові його творчого доробку, які доцільно використовувати як теоретичний і методологічний базиси для розроблення сучасної стратегії ведення галузі тваринництва: теорія породи та породотворення; система лінійного розведення та методичні основи управління генеалогією породи; біологічні основи формування рекордної продуктивності тварин; концептуальні науково-організаційні засади розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства; шляхи та методи збереження і раціонального використання генофонду тварин; розвиток генетичних і біотехнологічних основ селекції та ін. [2].

Однією із форм творчих пошуків М.В. Зубця є його науково-організаційна діяльність. Дослідник зробив вагомий внесок у становлення НААН як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку АПК України. За його керівництва розроблено методичні основи інноваційно-інвестиційної моделі розвитку аграрної науки, проведено низку структурних перебудов та поліпшено особовий склад наукових підрозділів Академії. Скориговано напрями наукових досліджень, удосконалено роботу координаційно-методичних рад при головних установах з питань координації фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підвищено ефективність використання наявного наукового та кадрового потенціалу. Розроблено принципово новий механізм взаємодій науки, виробництва та органів державного управління з метою зростання рівня результативності фундаментальних і прикладних досліджень [5].

М.В. Зубець ініціював проведення системної оптимізації науково-дослідної мережі за організаційним, науковим та інноваційним напрямами. Визначив шляхи подальшої інтеграції наукових установ Академії та аграрних вищих навчальних закладів України. Налагодив тісну співпрацю із закордонними науковими організаціями з виконання спільних наукових проектів. Обґрунтував перехід від розроблення загальних комплексних НТП до вузькогалузових, що сприяло концентрації зусиль установ-співвиконавців на окремих найбільш актуальних проблемах.

Одна із форм творчих пошуків академіка М.В. Зубця, що здійснювалася у контексті розвитку аграрної науки, є його педагогічна діяльність. Учений доклав зусиль до здобуття статусу провідного галузевого науково-освітнього центру в Україні кафедри розведення сільськогосподарських тварин ім. М.А. Кравченка НУБіП України. Сприяв оптимізації навчального процесу, підготовці навчально-методичної літератури, розгортанню комплексних наукових досліджень із селекції та розведення сільськогосподарських тварин на базі кафедри. Підготував у співавторстві підручник «Розведення сільськогосподарських тварин з основами спеціальної зоотехнії» (1999, 2000) для вищих навчальних сільськогосподарських закладів III–IV рівнів акредитації, програму кандидатського іспиту зі спеціальності «Розведення та селекція тварин» (1999), методичні вказівки «Лінійна оцінка екстер'єру корів молочних порід» (2000) для лабораторних занять і самостійної роботи студентів, програму навчальної дисципліни «Організація племінної справи» для аграрних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (2004), навчально-методичне видання «Етологія молочної худоби» (2010) [3].

Академіком М.В. Зубцем засновано наукову школу «Селекція м'ясної худоби» на базі Інституту розведення і генетики тварин НААН (ІРГТ), в активі якої 11 докторів і 18 кандидатів наук. Основна проблема, що піднімалася науковою школою, — селекція великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності. Основні напрями її наукових досліджень: обґрунтування теоретичних, методологічних і практичних аспектів процесу породотворення в скотарстві; реалізація програм виведення спеціалізованих порід великої рогатої худоби; організація комплексу досліджень з проблем генетики і біотехнології у тваринництві; розроблення основ оцінки племінної цінності та прогнозування продуктивності сільськогосподарських тварин; запровадження ефективних методів і форм збереження та раціонального використання генофонду сільськогосподарських тварин тощо [4].

Важливим напрямом наукової діяльності М.В. Зубця, що здійснювався в площині

розвитку аграрної науки, була популяризація галузевих досягнень. Він є співзасновником історико-біографічної серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття», ініціатором публікації галузевих довідкових видань, редактором низки науково-тематичних часописів та міжвідомчих наукових тематичних збірників, автором наукових праць популяризаційного характеру. М.В. Зубець доклав зусиль до становлення галузевої енциклопедичної справи, національної аграрної біографістики та бібліографії, що сприяло реконструкції

сільськогосподарської дослідної справи та вищої фахової освіти [6].

Визнаючи вагомий внесок академіка М.В. Зубця в розвиток зоотехнічної науки, відповідно до постанови Президії Національної академії аграрних наук України (протокол № 18 від 25 вересня 2014 р.), ім'я вченого носить Інститут розведення і генетики тварин НААН, розвиваючи закладені ним наукові напрями.

Висновки

Період становлення наукового світогляду М.В. Зубця охопив 1957–1974 рр. і пов'язаний з його навчанням в Українській сільськогосподарській академії. Вирішальний вплив на формування його пріоритетних наукових пошуків здійснили наукові праці та ідеї відомих учених у галузі зоотехнії: М.А. Кравченка, М.М. Колесника, К.Б. Свєчина.

Виділено два періоди наукової діяльності М.В. Зубця (1974–1990, 1990–2014 рр.) та їх домінуючі форми. Перший позначився розробленням основ селекційно-племінної роботи, теорії породи та породотворення, удосконаленням методів оцінки племінної цінності тварин та ін.; другий — розвитком генетичних та біотехнологічних аспектів селекції, систем збереження і раціонального використання племінних ресурсів, розбудовою спеціалізованого м'ясного скотарства в УРСР та ін.

Систематизовано творчий доробок ученого за такими напрямками: теорія породи та породотворення; основи теорії добору і підбору тварин; системи лінійного розведення; біологічні основи формування рекордної продуктивності тварин;

обґрунтування концепції розбудови спеціалізованого скотарства; планування та організація племінної справи; схеми організації великомасштабної селекції у тваринництві; технологічні аспекти розвитку скотарства; генетичні і біотехнологічні основи розвитку селекції сільськогосподарських тварин та ін.

Однією із форм творчих пошуків М.В. Зубця є його науково-організаційна діяльність. Учений зробив вагомий внесок у становлення НААН як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку АПК України. За його керівництва розроблено методичні основи інноваційно-інвестиційної моделі розвитку аграрної науки, проведено низку структурних перебудов та поліпшено особовий склад наукових підрозділів Академії.

М.В. Зубець доклав зусиль до становлення галузевої енциклопедичної справи, національної аграрної біографістики та бібліографії як співзасновник історико-біографічних серій, був ініціатором публікації довідкових видань, редактором науково-тематичних часописів, автор наукових праць популяризаційного характеру.

В.А. Вергунов

Національная научная сельскохозяйственная библиотека НААН, ул. Героев Оборона, 10, г. Киев, 03127, Украина; e-mail: info@dnsqsb.com.ua

Лідер аграрної науки України. К 80-летю со дня рождення академіка НААН, Героя України М.В. Зубця

Цель. С использованием архивных и документальных источников выделить основные

периоды научной деятельности академика М.В. Зубца, систематизировать его творческое наследие. **Методы.** Методологической основой исследования являются общенаучные принципы исторической достоверности, научной объективности, преемственности и диалектического понимания исторического процесса через проблемно-хронологический и биографический методы, источниковедческий и историографический

анализы. **Результаты.** Освещены основные вехи жизненного и творческого пути академика М.В. Зубца. Выяснены основные факторы становления его приоритетных творческих поисков. Осуществлены анализ и систематизация научного наследия, обосновано значение отдельных научных разработок для становления современной теории и методологии пороодообразования в животноводстве. **Выводы.** Доказано, что академик М.В. Зубец является не только признанным ученым в области животноводства, но и талантливым организатором отраслевого исследовательского дела и системы высшего профессионального образования. Важное направление научной деятельности М.В. Зубца — развитие аграрной науки, популяризация и презентация отраслевых достижений.

Ключевые слова: аграрная наука, исследовательское дело, животноводство, мясное скотоводство, селекция, порода, высшее образование, М.В. Зубец.

Vergunov V.

National scientific agricultural library of NAAS, Heroiv Oborony Str., 10, Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: info@dnsgb.com.ua

The leader of agrarian science of Ukraine. To the 80th anniversary of academician of NAAS, the Hero of Ukraine M.V. Zubets

The purpose. On the basis of archival and documental sources to outline fundamental periods of scientific activity of academician M.V. Zubets, to systematize his creative heritage. **Methods.** General scientific principles of historical reliability, scientific objectivity, continuity and dialectic fathoming of historical process through problem-chronological and biographic methods, reference and historiographic analysis. **Results.** Basic marks of vital and creative path of academician M.V. Zubets are illuminated. Major factors of becoming of his priority creative searching are clarified. Analysis and systematization of scientific heritage are realized, value of separate scientific development for becoming of state-of-the-art theory and methodology of breeding in animal husbandry is justified. **Conclusions.** It is proved that academician M.B. Zubets is not only the recognized scientist in the field of animal husbandry, but also the talented organizer of branch exploratory matter and the system of higher education in this sphere. Important direction of scientific activity of M.V. Zubets was development of agrarian science, popularization and popularization of branch reaching.

Key words: agrarian science, exploratory matter, animal husbandry, beef cattle husbandry, selection, breed, higher education, M.V. Zubets.

Бібліографія

1. Апостол М.В. Життєвий і творчий шлях академіка НААН М.В. Зубця (1938–2014). *Гілея. Наук. вісн.*: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, ВГО Українська Академія Наук. Київ, 2016. Вип. 109(№ 6). С. 35–37.

2. Апостол М.В. Перспективи використання наукового доробку академіка М.В. Зубця на сучасному етапі розвитку тваринництва. *Історія науки і біографістика*. 2016. № 3. URL: http://www.nbub.gov.ua/e-journals/INB/2016-3/16_apostol.pdf (дата звернення 05.09.2016).

3. Апостол М.В. Теоретико-методологічні та інституціональні основи розведення сільськогосподарських тварин в Україні другої половини 60-х років ХХ – початку ХХІ ст.: наукове середовище академіка М.В. Зубця; наук. ред. В.А. Вергунова. Київ: Аграр. наука, 2016. 446 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 93).

4. Бородай І.С. Наукова школа академіка М.В. Зубця: програма діяльності та здобутки. *Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. ІРГТ ім. М.В. Зубця, НААН*. Київ, 2015. Вип. 49. С. 13–19.

5. Вергунов В.А. Академік М.В. Зубець (1938–2014) — учений, організатор, новатор, політичний і громадський діяч, особистість: наук. доп. Київ: ФОП «Корзун Д.Ю.», 2014. 16 с.

6. Вергунов В.А. Діяльність академіка М.В. Зубця (1938–2014) у контексті становлення системних досліджень з історії сільськогосподарської дослідної справи. *Наука України як фактор національної безпеки: Дванадцята Всеукр. наук. конф. молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів*, Київ, 17 квіт. 2015 р. Київ, 2015. С. 29–33.

7. Єфіменко М.Я. Зубець Михайло Васильович. *Вчені-селекціонери у тваринництві*; наук. ред. М.В. Зубець, В.П. Буркат. Київ: Аграр. наука, 1997. С. 59–62. («Українські вчені-аграрії ХХ ст.»; кн. 1).

8. Веретьохін А.Г., Свояченко М.І. Зубець Михайло Васильович. *Біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1966–2012 роки*. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 399 с.

9. Полупан Ю.П. Академік Михайло Васильович Зубець (спогади про Вчителя). *Бібліогр. покажч. наук. пр. за 1966–2012 роки*. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. С. 68–75.